

ФІЛОСОФІЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Стратегічною метою розвитку нашої країни є формування громадянського суспільства і побудова демократичної, правової, соціальної держави. Виховання громадянина своєї країни - важливе завдання, яке ставить перед собою держава і суспільство. Необхідність правової освіти сьогодні ні у кого не викликає сумніву. Особливо в умовах тієї політичної кризи, що виникла у нашій державі у листопаді 2013 р. і наслідки якої ми будемо відчувати тривалий строк. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває підвищення рівня правової культури особистості, оскільки за відсутності навичок і бажання активно брати участь у житті суспільства, без розвиненого почуття відповідальності за долю країни, при низькій політичній грамотності все намічені перетворення залишаться на стадії теоретичного обговорення, і демократичних змін не відбудеться, а ми в котрій раз будемо сподіватися на нову революцію, новий Майдан.

Формування правової культури займає одне з ключових місць у механізмі правового регулювання суспільних відносин, є складовим елементом правової реформи, яка супроводжується бурхливим розвитком національного законодавства [1, с. 325-335]. Тому зараз, коли у свідомості українського соціуму намітилися позитивні зрушення в напрямку демократичної правової держави, питання про правову культуру і правову освіту набуває особливої актуальності і значимості. Без системи правової освіти неможливо досягти високого рівня правової культури. Актуальність розгляду даного питання полягає також у тому, що правова культура характеризується ступенем розвиненості юридичної науки, системи правової освіти та просвіти громадян. Правова освіта - сучасна найактуальніша проблема, так як без правової культури не можна реалізувати потенціал Конституції, а без громадян не може виникнути і саме громадянське суспільство, і правова держава [2, с. 203-217].

Якщо філософія освіти розглядає, як відбувається розумовий і моральний розвиток людини в культурному середовищі й як може (і повинна) сприяти цьому процесу освіта взагалі, то філософія правової освіти зосереджена на формуванні і розвитку правової культури людини в соціальному середовищі і впливу на нього правової освіти. Ця філософія розглядає сутність і природу всіх явищ в правовому освітньому процесі: що таке правова освіта сама по собі (онтологія правової освіти); яким чином вона відбувається (логіка правової освіти); які природа і джерела цінностей цієї освіти (аксіологія правової освіти); якою буває і якою має бути поведінка учасників правового освітнього процесу (етика правової освіти); якими бувають і якими повинні бути методи сприяння правовому освітньому процесу (методологія правової освіти). Сукупність ідей, що складають

основу того чи іншого цілісного підходу до постановки правової освіти, можуть також розглядатися окремо (ідеологія правової освіти).

Відомо, що правова освіта є важливим комплексним компонентом механізму правової соціалізації особистості (процесу засвоєння, прийняття та реалізації суб'єктами правових цінностей суспільства, ідей, переживань, почуттів та емоцій людей, правових оцінок, норм і моделей поведінки). Правова освіта визначається особливостями тієї соціально-політичної ситуації, в якій перебуває сучасна Україна: декларовано завдання побудови правової держави, формування громадянського суспільства, євроінтеграція з усіма своїми наслідками, у тому числі в правовій сфері. У нових умовах змінюється характер відносин між державою та особою, зростає відповідальність і самостійність особистості. Те, що в демократичних державах Заходу і США з довгою правовою традицією виховується самим життям, народжується в сім'ї, виникає як би природно, у нас повинно бути предметом цілеспрямованого формування. Все це актуалізує проблему правової освіти. Актуальність правової просвіти очевидна - вона обумовлена сучасним станом усіх сфер суспільного життя: економіки, політики, ідеології, культури. У молоді, яка увійде у реальний світ європейської спільноти, має бути сформований світогляд, заснований на повазі до закону, розумінні проблеми прав людини і умінні знайти можливі шляхи її вирішення.

Правова освіта особистості - це цілеспрямований, організований, навмисний педагогічний процес впливу на свідомість людей за допомогою системи спеціально створених правоосвітніх форм, засобів і методів з метою формування високого рівня правосвідомості та правової культури. Правове формування особистості та правова освіта особистості співвідносяться як ціле і частина. Це означає, що правове формування особистості включає в себе не тільки процес правової освіти, а й інші процеси, які носять ненавмисний характер впливу на свідомість особистості. Правове виховання не можна відірвати від загального морального виховання. Це невід'ємна складова частина процесу духовного виховання особистості, без якого не можна обійтися, реалізуючи ідею побудови правової держави. В історії України неодноразово виникали періоди, що характеризувалися глобальними змінами практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Ці зміни спостерігаються на всіх рівнях - від загальнодержавного до індивідуально-особистісного. На індивідуально-особистісному рівні відбувається переосмислення основних культурно-світоглядних категорій і аксіом. Причому це переосмислення стосується людини як індивідуальності і одночасно - як «гвинтика» величезної державної машини.

Під правовою освітою розуміється система виховних і навчальних дій, що знаходиться в рамках освітнього процесу і організована на ідеї права, спрямованих на створення умов для формування поваги до права, уявлень і установок, заснованих на сучасних правових цінностях суспільства, компетенції, достатніх для захисту прав, свобод і законних інтересів особи і правомірної реалізації її громадянської позиції. Правова освіта - це складна система; в системі правової освіти виділяють специфічні елементи і суб'єкти,

в тому числі і такі, які здійснюють правовий освітній вплив, наприклад, державні інститути і громадські організації.

Освіта, без сумніву, відіграє найважливішу роль у вихованні молоді, є невід'ємною складовою її культури. Але українська держава за роки своєї незалежності недостатньо приділяло і приділяє уваги сфері освіти, науки, культури, що призвело до вкрай негативних наслідків. Можна назвати причини і тенденції зниження ролі і значення освіти в житті українського суспільства, її впливу на інтелектуальний розвиток підростаючого покоління: самоусунення держави зі сфери освіти і зняття з себе відповідальності за підростаюче покоління; відсутність обґрунтованої історично виваженої політики в галузі науки і освіти; поява незатребуваності інтелектуального потенціалу, інтелектуально насиченої праці в сучасному українському суспільстві; відсутність продуманих науково обґрунтованих моделей реформування освіти; недостатнє фінансування протягом багатьох років сфери освіти і науки; нічим не обґрунтована тотальна комерціалізація всієї системи освіти; залежність зарплати педагога, особливо в приватних навчальних закладах, від матеріального становища учнів; падіння престижу професій в інтелектуальній сфері діяльності, науці, освіті, культурі, медицині тощо; різке зниження рівня життя населення в цілому, особливо пересічних громадян. Пріоритетним завданням освіти стає створення такої сукупності умов розвитку людини, які забезпечать її готовність жити й успішно діяти у світі гуманітарних цінностей сучасної Європи. Теж саме стосується й правової освіти, від якої держава дистанціювалася взагалі. Проблеми правового виховання і правової освіти молодого покоління, всіх соціальних верств населення взагалі не цікавили українську державу на протязі всього періоду незалежності.

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується великою увагою до людини, до особистості. На перше місце ставиться людина, її самоцінність. Права людини - структурний елемент правової освіти та виховання, результатом яких стає формування правової культури та правової свідомості. А однією зі складових правової культури є «культура миру». Саме культура миру повинна сприйматися як маніфест, який звільняє людство від атавізмів сучасного світу, перш за все, багатоликого насильства над особистістю (психічного, фізичного, морального), що знаходить вираз: у державному та міжнародному тероризмі, в якості захисту від останнього деякі політики пропонують обмеження і звуження інституту прав людини, а це, в свою чергу, може привести до верховенства «права сили»; неправомірної жорстокості з боку правоохоронних органів стосовно пересічних громадян; у домашньому насильстві, жорстокості (його джерела - у зубожінні багатьох соціальних верств, у життєвій безвиході та побутової невлаштованості багатьох сімей); в появі екстремістських молодіжних організацій, угруповань ультраправового напрямку, які проповідують перевагу однієї нації над іншою тощо. Культура миру повинна включати в себе цілий спектр політико-правових цінностей, які є підставами ідеалів громадянського суспільства і правової держави: юридична рівність всіх

громадян незалежно від державної посади і товщини гаманця; реалізація всього комплексу прав і свобод людини і громадянина; розумне співвідношення прав і обов'язків людини, громадянина, особистості; толерантне ставлення до інакомислячих з боку суспільства і держави.

Правова освіта - це невід'ємна складова процесу соціалізації особистості, який включає як цілеспрямований вплив на суб'єкт, так і спонтанні процеси, що впливають на нього. У сфері правової соціалізації виділяються правова освіта і вплив на людину правової практики. Правова освіта є реальний механізм правової соціалізації особистості як процесу засвоєння, прийняття та реалізації суб'єктами правових цінностей суспільства, ідей, переживань, почуттів та емоцій людей, а також правових норм і моделей поведінки. Правова соціалізація - це процес визнання, інтеріоризації, асиміляції правових цінностей і інших уявлень і знань про право суспільства з метою відтворення суб'єкта права [3, с. 58]. За допомогою правової освіти регулюється механізм правової соціалізації особистості, тобто процес втілення ідей, уявлень, норм і цінностей в соціальну реальність. Все це актуалізує проблему правової освіти як одного з найважливіших способів формування і підвищення рівня правової культури, а, отже, і правову свідомість на принципово новий рівень і надає їй статус першорядного і найважливішого державного завдання. Сьогодні, після Євромайдану, вищою цінністю державної політики має бути людина, її права і свободи. Держава, її органи, громадські об'єднання, соціальні інститути, мають грати службову роль відносно особистості, бути відповідальними перед нею.

Формування правової культури українських громадян - складний, тривалий процес, який стосується усіх сфер суспільного життя. Він включає у себе пропаганду права, вивчення прав і обов'язків, викладених у Конституції України, ознайомлення з юридично-правовими нормами і законами, а також процес вдосконалення системи правових актів і конституційних норм. Процес формування та підвищення правової культури суспільства є необхідною умовою свідомого здійснення громадянином свого обов'язку перед суспільством, сприяє подоланню та запобіганню свавілля і насильства над особистістю. Освітній вплив в області підвищення рівня правової культури призведе до позитивних результатів тільки в разі постійної демонстрації ефективності та дієвості правомірної поведінки людини.

Правова освіта українських громадян здійснюється на основі двох груп принципів, де першу групу становлять принципи, що розкривають сутність, специфічність, правовий характер даного процесу освіти, а другу - принципи, що лежать в основі організації й функціонування цього процесу.

До першої групи принципів правової освіти відносяться: *принцип державно-вольового характеру* (правова освіта громадян становить один з найважливіших напрямків діяльності української держави; здійснюється за допомогою впровадження в правосвідомість людей правових приписань, що виражають державну волю українського народу, і тим самим забезпечується культивування самої вираженої в законах державної волі у правосвідомості

основної маси громадян України); *принцип нормативно-правового характеру* (у правосвідомість громадян вносяться знання, що мають нормативно-правовий характер; вони закріплюються в правосвідомості у вигляді певних моделей поведінки, які пропонуються законом і забезпечуються нашою українською державою саме як відбиття строго встановлених юридичних приписань); *принцип нерозривного зв'язку правової освіти із законністю й правопорядком* (процес правової освіти як засіб формування знань про українське право й вироблення поваги до законів усіляко сприяє зміцненню законності й правопорядку; з другого боку, строге й неухильне дотримання законів і підзаконних актів сприяє справі правової освіти й активізує правову самоосвітню роботу. Українське право, українські закони й особливо Конституція України мають високий виховно-правовий потенціал, що, безумовно, служить справі зміцнення законності й правопорядку).

До другої групи принципів, на основі яких організується, проводиться й здійснюється процес правової освіти відносяться: *принцип цілеспрямованості* (мета, що стоїть перед правовою освітою, полягає в забезпеченні свідомого, заснованого на широких правових знаннях і твердих правових переконаннях, активної правомірної поведінки шляхом вирішення конкретних завдань з формування правової свідомості громадян, їх груп і всього суспільства в цілому); *принцип науковості* (полягає в науковому аналізі правової діяльності, у конкретно-історичному підході до оцінки явищ і процесів правового характеру; процес правової освіти повинен будуватися в строгій відповідності з українськими законами, які самі у свою чергу являють собою осередок науковості); *принцип системності, послідовності й наступності* (припускає безперервність впливу на тих, хто отримує правові знання (індивідів, суспільні групи), поступовість у формуванні правових переконань і навичок і звичок правомірної поведінки, наступність у закріпленні правових знань й умінь); *принцип органічного зв'язку правової освіти з повсякденним життям* (громадяни переконуються, що право активно сприяє, допомагає розв'язанню складних проблем дійсності, міцно зливе з життям); *принцип здійснення правової освіти в колективі й за допомогою колективу* (правову культуру можна розвинути й закріпити тільки в колективі, за його посередництвом і з його допомогою); *принцип всеохоплюючого характеру процесу правової освіти* (правовою освітою повинні бути охоплені всі верстви населення країни, люди різного віку); *принцип суворого врахування вікових та інших індивідуально-особистісних особливостей громадян, конкретний підхід до кожного з них*; *принцип сполучення вимогливості й поваги до особи в процесі правової освіти*; *принцип сполучення методів переконання, заохочення й примусу* тощо.

Вся система правової освіти повинна бути орієнтована на формування у наших громадян цінностей демократії, правової і соціальної держави, які обумовлюють відповідну національну правову культуру, що відповідає загальнолюдським цінностям та прагненням, сприяє всебічному забезпеченню прав і свобод особистості, розквіту громадянського суспільства. На інтелектуально-ідеологічному й емоційно-психологічному

рівнях правова освіта спрямована на специфічне для національної культури виправдання права, формування правового світогляду, важливими складовими якого є повага до Конституції і права взагалі, формування правових почуттів.

Література: 1. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін. – Х.: Право, 2009. – 352 с. 2. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія / Г.Ю. Васильєв, В.Д. Воднік, О.В. Волянська та ін.; за ред. проф. М.П. Требіна. – Х.: Право, 2013. – 536 с. 3. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / А.П. Гетьман, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін.; за ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. – Х.: Право, 2013. – 440 с.